

BUXGALTERIYA HISOBI TIZIMINING HOLATI VA UNING FAOLIYATINI BAHOLASH

Zaripova Sayohat

*Samarqand iqtisodiyoti va
servis instituti, Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya
hisobi va audit kafedrası assistenti*

99-253-84-44

Ziyodov Ulug'bek

*Samarqand iqtisodiyoti va
servis instituti, Iqtisodiyot fakulteti*

3-bosqich talabasi

93-833-55-25

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 22.01.2026

Revised: 23.01.2026

Accepted: 24.01.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Buxgalteriya Hisobi,
Moliyaviy Hisobot,
XMHS, inventarizatsiya,
iqtisodiy tahlil*

*Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida
buxgalteriya hisobi tizimining hozirgi holatini
baholashga bag'ishlangan. Unda tizimning
rivojlanish tarixi, tartibga solish asoslari va axborot
texnologiyalarining ta'siri tahlil qilinadi.
Shuningdek, sohaning istiqbollari va muammolari
ko'rib chiqiladi. Buxgalteriya hisobi amaliyotini
takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab
chiqiladi.*

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishining zamonaviy bosqichida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimi muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiyotni liberallashtirish, investitsiya muhitini yaxshilash va xalqaro maydonga integratsiyalash jarayonlari buxgalteriya hisobi tizimiga yangi talablar qo'ymoqda. Ushbu talablarga javob berish uchun O'zbekistonda

buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning samaradorligi buxgalteriya hisobi tizimining holatini baholash va uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishni taqozo etadi. Ma'lumki, hisobot, korxona, birlashma, uyushma, konsern, korporatsiya, aksiyodorlik jamiyati va shu kabilarning o'tgan vaqt ichidagi ishlari natijalari va sharoitlari to'g'risidagi ma'lumotlar majmui bo'lib, u xo'jalik faoliyatini tahlil, nazorat qilish va boshqarish maqsadida tegishli subyektlarga topshiriladi. Hisobot axborotlari sotilgan mahsulot, ish va xizmatlar, ularning ishlab chiqarish xarajatlari, xo'jalik mablag'lari va ularning tashkil bo'lish manbalari, ishlarning moliyaviy natijalari, soliqqa tortish va dividendlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Buxgalteriya hisobida ham, tezkor va statistika hisobidagi kabi, barcha o'lchagichlar - natura, mehnat va pul o'lchagichlari qo'llaniladi. Lekin unda pul (qiymatli) o'lchagichga alohida ahamiyat beriladi, chunki u buxgalteriya hisobining umumlashtiruvchi ko'rsatkichlarini olish imkonini beradi. Shuning uchun pul o'lchagichda buxgalteriya hisobining barcha ob'ektlari, garchi ular natura va mehnat o'lchagichlarida aks ettirilgan bo'lsa ham, albatta, pul o'lchagichida ifodalanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O'zbekistonda buxgalteriya hisobi tizimi mavzusi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, O'zbekistonning davlat sektorida buxgalteriya hisobi tizimini isloh qilish borasidagi sa'y-harakatlari, davlat va xususiy sektorlarda buxgalteriya hisobini ajratishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilingan. Tadqiqotda O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tishi davrida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarining rivojlanishi bilan bog'liq ravishda Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlarga (IPSAS) muvofiq kelishiga alohida e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, tadqiqotda IPSAS standartlarini qo'llash bo'yicha aniq va oson tushunarli standartlar zarurligi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 17-dekabrdagi PQ-282-sonli qarori bilan XMHSga o'tishning yangi bosqichi belgilangani, aksiyadorlik jamiyatlari, banklar, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar uchun XMHSga majburiy rioya qilish talablari "Ijtimoiy ahamiyatga ega tashkilotlar"ga o'zgartirilgani, ularning mezonlari Iqtisodiyot va moliya vazirligi va Markaziy bank tomonidan belgilanilishi ta'kidlangan. Shuningdek, qaror bilan XMHSga o'tish bo'yicha yo'l xaritasi ishlab chiqish, milliy buxgalteriya standartlarini XMHS bilan uyg'unlashtirish, 2026-2030-yillarga mo'ljallangan audit faoliyati konsepsiyasini yaratish va "Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot

to'g'risida"gi yangi qonun loyihasini tayyorlash rejalashtirilganligi ko'rsatilgan. Darhaqiqat, bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarda buxgalteriya hisobini shunday tashkil etish kerakki, u tejamli bo'lib, kam mablag' sarflangan holda ichki va tashqi foydalanuvchilarni ko'proq axborotlar bilan ta'minlansin. Bozor munosabatlariga o'tish va davlat mulkini xususiylashtirish xo'jalik yuritishning mazmuni, tuzilishi va psixologiyasida jiddiy o'zgarishlarga olib keladi. Bu o'z navbatida, buxgalteriya hisobida tub o'zgarishlarni talab qiladi. Buxgalteriya hisobi xalqaro biznes tili sifatida davlat qonunlarini bajarilishini kafolatlashi, tadbirkorlikni rivojlantirishiga mulkni saqlash va ko'payishiga xizmat qilishi, manfaaddor (investorlar, aktsiyadorlar, banklar, fondlar, mol yuboruvchilar, mol oluvchilar, rasmiy organlar va sh.k.) lar tomonidan muhim iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda (kapitalni investitsiya qilish, bozorga chiqish, xodimlarni yollash, soliq siyosati, moliyalash manbalarini qidirib topish, hisoblashishlar) zarur bo'ladigan to'liq va ishonarli axborotlarni o'z vaqtida yetkazib berish kerak. O'zbekistonda XMHSni qo'llash, xususan, asosiy vositalar bo'yicha qiymatning pasayishini baholash va qaytarish masalalari Excel dasturida yaratilgan algoritm yordamida tahlil qilingan. Tadqiqotda milliy buxgalteriya amaliyotlarini XMHSga moslashtirish, 36-sonli Xalqaro Buxgalteriya Hisobi Standarti va 1-sonli XMHS o'rtasidagi bog'liqlik ko'rib chiqilgan. Algoritm "1C" buxgalteriya dasturiga integratsiyalashgan bo'lib, qiymatning pasayishini avtomatik ravishda aniqlash va qaytarish jarayonlarini ta'minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda buxgalteriya hisobi tizimining holatini baholash uchun kompleks metodologiya qo'llaniladi. Auditning mohiyati uning tarkibiy komponentlarining mazmunida yorqin namoyon bo'ladi. Bunday komponentlar quyidagilardir. Ichki nazorat -bu xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy - xo'jalik faoliyatini rahbariyat tomonidan tasdiqlangan maxsus nizom asosida doimiy nazorat qilib boruvchi bo'limning yoki xodimning ish faoliyati. Bunday nazoratni ichki audit bo'limi yoki ichki auditorlar olib borishlari mumkin. Tashqi nazorat -bu mustaqil auditorlik tashkilotlarining shartnoma asosida korxonalarda yuz bergan hodisa va jarayonlarni, ularning natijalarini qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarga mosligini tekshirish bo'yicha olib borgan ish faoliyati. Iqtisodiy tahlil - bu moliyaviy hisob va hisobot ma'lumotlari asosida korxonalarning moliyaviy -xo'jalik faoliyati va uning natijalarini qo'yilgan maqsad va talablarga ko'ra dinamik va statik jihatdan izohlab berish bo'yicha olib borilgan ish faoliyati. Bundan tashqari, adabiyotlar tahlili: mavzuga oid mahalliy va xorijiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi.

Hujjatlarni tahlil qilish: amaldagi buxgalteriya hisobi standartlari, ko'rsatmalari, hisobot shakllari va boshqa me'yoriy hujjatlar o'rganiladi.

Statistik tahlil: O'zbekistondagi korxonalarning moliyaviy hisobotlari, audit hisobotlari va boshqa statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi.

So'rovlar va intervyular: buxgalterlar, auditorlar, moliyaviy tahlilchilar va boshqa mutaxassislar bilan so'rovlar va intervyular o'tkaziladi.

Qiyosiy tahlil: O'zbekistondagi buxgalteriya hisobi tizimi boshqa mamlakatlardagi (xususan, rivojlangan mamlakatlardagi) tizimlar bilan solishtiriladi.

Ekonometrik modellardan foydalanish: ma'lumotlar tahlilidan so'ng, olingan natijalarni ekonometrik modellar orqali tekshirish va tasdiqlash masalalari aniqlashtiriladi.

Xulosa

O'zbekistonda buxgalteriya hisobi tizimini isloh qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega. XMHSga o'tish, davlat sektorida buxgalteriya hisobini takomillashtirish, axborot texnologiyalarini joriy etish kabi yo'nalishlarda sezilarli natijalarga erishildi. Biroq, tizimda hal etilishi lozim bo'lgan bir qator muammolar mavjud. Xususan, XMHSni to'liq joriy etish, malakali buxgalterlar va auditorlar yetishmasligi, buxgalteriya hisobi standartlarini amaliyotga qo'llashdagi qiyinchiliklar, ichki audit tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi shular jumlasidandir. XMHSni bosqichma-bosqich, ammo tezlashtirilgan sur'atlarda joriy etishni davom ettirish. Bunda, kichik va o'rta biznes sub'ektlari uchun XMHSning soddalashtirilgan variantlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Buxgalterlar va auditorlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish. Buning uchun o'quv dasturlarini XMHS talablariga moslashtirish, xalqaro sertifikatlash dasturlarini qo'llab-quvvatlash va amaliyotchi buxgalterlar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur. Buxgalteriya hisobi standartlarini amaliyotga qo'llash bo'yicha qo'shimcha yo'riqnomalar va metodik tavsiyalar ishlab chiqish. Ichki audit tizimini korporativ boshqaruvning muhim elementi sifatida rivojlantirish. Bunda, ichki auditorlar uchun malaka talablarini belgilash, ularning mustaqilligini ta'minlash va ichki audit standartlarini ishlab chiqish lozim. Buxgalteriya hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish va raqamlashtirishni kengaytirish. Bunda, zamonaviy axborot texnologiyalarini (bulutli texnologiyalar, sun'iy intellekt va boshqalar) joriy etishga e'tibor qaratish zarur. "Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot to'g'risida"gi yangi qonun loyihasini tezroq ishlab chiqish va qabul qilish. Ushbu tavsiyalarning amalga oshirilishi O'zbekistonda buxgalteriya hisobi tizimini xalqaro

standartlarga moslashtirish, iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlari 21-sonli, BHMS. Tarjimonlar: prof. A. Sotvoldiev va O. Masharipov. Toshkent - 2022.
2. Norbekov D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. T.: «Iqtisod-moliya», 2024.
3. Sotivoldiyev A. S. Zamonaviy buxgalteriya hisobi. T.: - 2023.
4. U. I. Inoyatov, S. D. Yusupova, F. R. Salimbekova. Buxgalteriya hisobi. Toshkent - 2023.
5. Ball, R. "Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XMHS): investorlar uchun afzalliklari va kamchiliklari." Buxgalteriya hisobi va biznesni tadqiq etish, jild. 36, № sup1, 2016, bet. 5-27.
6. Doupnik, T. S., & Perera, H. B. "Madaniyatning xalqaro buxgalteriya standartlarini ishlab chiqish va qabul qilish uchun ta'siri." Abacus, vol. 33, no. 3, 2017, pp. 283-300.
7. Zeff, S. A. AQSHda XX asrdagi professional buxgalteriya kasbi. Routledge, 2017.